

**PERSPEKTIVE RAZISKOVANJA ETNIČNOSTI
IN MANJŠIN V 21. STOLETJU
(Sklepno predavanje na konferenci ob 80-letnici
Inštituta za narodnostna vprašanja)**

Autor v članku izpostavlja osnovne teme, ki bodo zelo verjetno zaznamovale raziskovanje etničnosti in manjšin v 21. stoletju. Raziskovalci te tematike bi morali odločno zavrniti vse teorije – zlasti postmodernistične, ki zanikajo akademsko veljavo in politično aktualnost etničnih in manjšinskih fenomenov. V nadaljevanju opozarja še na večdimenzionalno in kompleksno naravo tovrstnega raziskovanja, na omejitve instrumentalnega in redukcionističnega pristopa, na posledice neenakomerne razporeditve moči, kar zadeva etnične skupine in manjšine, kakor tudi na posledice etničnega prestrukturiranja družb, ki mu botrujejo vedno bolj intenzivni procesi globalizacije. Opozarja tudi na potrebo po priznanju avtonomije države in etničnosti v vseh njunih specifičnostih, kakor tudi na pomanjkanje liberalnega obravnavanja etničnih vprašanj. Hkrati svari pred pretirano optimističnim pričakovanjem, da bo »narodna« in »manjšinska vprašanja« mogoče rešiti enkrat za vselej, zaključuje pa s trditvijo, da so relativno zadovoljive rešitve etničnih problemov mogoče le v družbah, ki vzdržujejo in podpirajo raznolikost, katere bistvena komponenta je prav etničnost.

Ključne besede: etničnost, manjšine, 21. stoletje, globalizacija

PERSPECTIVES ON THE RESEARCH OF ETHNICITY AND MINORITIES IN THE 21ST CENTURY

The author seeks to identify the main substantive research topics that will most probably define and inform the research agenda concerning ethnicity and minorities in the 21st century. Researchers in this area need to reject those views, primarily post-modernist ones, which deny the academic validity and political urgency of ethnic and minorities' phenomena. Further discussion focuses on the following issues: on the multi-dimensional and complex nature of research in this area, on the limits of instrumental and reductionist approaches, the influences of uneven distribution of power and influences as far as ethnic groups and minorities is concerned, the substantial implications for ethnic structuration of societies as they are caused by the emergent and accelerating processes of globalization, on the necessity to recognize the autonomy of the spheres of state and ethnicity alongside with their specific linkages, on deficiencies of the liberal understanding of ethnic issues, etc. The author warns before overoptimistic expectations that »national« or »minority questions« can be solved once and for all and thereby concludes with the assertion that relative and viable solutions in this area can be reached under condition that society further maintains and nurtures its diversity – ethnicity being one of its core constituents.

Keywords: ethnicity, minorities, 21st century, globalization

Jezik zmagovalca v ustih poraženca
je vedno jezik sužnja. (Tacit)

V zvezi z raziskovanjem etničnosti in manjšin verjetno ni nikogar med raziskovalci s teh področij, ki ne bi tema dvema družbenima pojavoma pripisoval tisto pomembno vlogo, ki si jo v resničnem življenju kot tudi družbenih vedah in humanistiki zaslužita. Seveda pa si ni treba delati nepotrebnih iluzij, da oba in druge z njima povezane družbene pojave na enak način razumejo tudi drugi, ki raziskujejo bodisi na tem področju ali pa se z njim ukvarjajo bolj ali manj marginalno, da ne rečem naključno. Prepričan sem, da ne obstaja kak dober razlog, da bi ignorirali ali da se ne bi konfrontirali z dosti razširjenimi negativnimi, če ne celo omalovažujočimi razumevanji etničnosti v akademskih in tudi bolj popularnih razpravljanjih, ki vidijo v etničnosti in vsem tistim, kar je z njo povezano, v bistvu regresiven in retrograden pojav, za katerim se skrivajo izključno družbeno in politično konstruirani motivi, ki imajo prej opraviti s fikcijo kot pa z realnostjo.¹ Fokusiranje na etnične in druge kulturne razlike ni za tako diskurzivno redukcijo potemtakem nič drugega kot pripravljanje in zlorabljanje etničnega kompleksa, ki naj bi služil kot uporabno sredstvo v rokah te ali one zainteresirane politične skupine. V bolj popularni inačici podobne degradacije in skeptičnega pogleda na etničnost pa se srečujemo še s poenostavljenim prepričanjem, da je etničnost že po svoji naravi destruktivna in kot taka kriva za vse tiste krvave konflikte vse do genocida, ki smo jim bili priča v svetu in nenazadnje tudi v naši neposredni bližini.

Negativna percepcija in z njo zanikanje legitimne prisotnosti etničnosti v vplivnih akademskih diskurzih in političnih krogih izhaja iz skrajno poenostavljene, lahko bi rekli manihejsko obarvane predstave o svetu razdeljenem na dobro in zlo: prvo zlo predstavljajo nacionalne države, torej državo-centričen svet, ki sprejema pravila vestfalsko urejenega sveta, in drugo zlo, ki ga poosebljajo v preteklost in v nostalgijo ozrte etnične skupine.² Samozadostne nacionalne države potemtakem predstavljajo in sestavljajo ljudi, ki težijo h koheziji, etnične skupine pa nasprotno, opirajoč se na samouničevalno logiko socialdarwinizma, do neskončnosti generirajo delitve, ki so same sebi namen.

Akademski pedigre tega razumevanja in absolutizacije države lahko najdemo sicer pri žlahtnem liberalnem mislecju Johnu Stuartu Millu, ki si ni mogel predstavljati, da bi lahko normalno živela in funkcionirala (nacionalna) država, v kateri bi

1 O tem problemu piše izčrpno in argumentirano Shapiro (2005).

2 V tem delu smo se lahko izčrpeje oprli na sintetično poročilo o raziskovalnih in analitičnih vidikih obravnavane problematike pri Mayu (2001).

sobivalo večje število etničnih oziroma nacionalnih subjektov. Danes bi se ta veliki mislec prav gotovo korigiral, ko bi naletel na podatek, da se lahko od vsega števila držav v svetu komajda 9 odstotkov od njih sklicuje na to, da ustreza njegovemu kriteriju, medtem ko je dobrih 90 odstotkov držav v resnici mnogo-nacionalnih ozir. mnogoetničnih. Mill je svojo tezo razvijal še naprej s tem, ko je uveljavljal prepričanje o kulturni hierarhiji med različnimi skupinami – danes bi te mogli razumeti kot »etnične manjšine«, ki bi se morale žrtvovati, se pravi asimilirati, na oltarju nacionalne države, kjer pa je praviloma mesto za eno samo in privilegirano »nacionalno« kulturo in en sam dejansko »državni« jezik.

V zvezi z nemiri velikih razsežnosti v letu 2005 v Franciji, se moremo spomniti podobnih tez francoskega nacionalista in zgodovinarja Julesa Micheleta o tem, da je francoska revolucija z žrtvovanjem vseh preostalih etničnih in nacionalnih skupin ustvarila francosko nacijo. O tem, da imajo veliki narodi nasploh veliko poslanstvo in da se ponašajo s pridevnikom »zgodovinski«, malim, »nezgodovinskim« narodom pa preostane kvečjemu to, da čakajo, da jih vzame s seboj naslednji vlak zgodovine, so se pozneje izrekli tudi takšni misleci kot so to bili Hegel, Marx in drugi. Da ne gre le za zgodovinsko preživete ideje, ki pa so žal vse prevečkrat našle dosledne izvajalce, se lahko prepričamo tudi danes, ko neoliberalni ozir. neokonservativni zagovorniki brutalne globalizacije dokazujejo, da se obeta konec ne le številnim etničnim skupinam v svetu, temveč tudi malim in srednje velikim narodom.³ Imamo srečo, da je globalizacija vendarle ambivalentni epohalni pojav, ki predstavlja za mnoge od njih priložnost, da vstopijo v svetovno zgodovino direktno in ne posredno preko glavnih mest zunaj njih, kakor se je to nenazadnje posrečilo tudi Slovencem.

Čeprav se v tem času sicer manj izrecno govori o prednostnih dominantnih etnij, kultur in tudi jezikov, tako kot smo to lahko razbrali iz že omenjenih klasičnih trditev, pa te sedaj domujejo v sociološko in filozofsko dosti bolj sofisticiranih razlagah. Pri tem imamo v mislih predvsem dosti vplivni paradigmi univerzalnega političnega državljanstva⁴ in izključujočega priznavanja (»recognition«) pravic posameznikov v nasprotju s kolektivnimi pravicami. Obe paradigmi dokaj enotno zavračata zahteve etničnih skupin za večjo družbeno vlogo in sploh njihovo manifestno prisotnost v družbenem življenju ter jih raje potiskata v izključno zasebno zadovoljevanje njihovih specifičnih potreb (to je od njihove identitete pa vse do jezika), ki se zdi njenim zagovornikom manj problematično kot pa njihovo avtonomno delovanje v širši mreži družbenega življenja.

3 S temi skrajnimi tezami se v svojih analizah vplivov globalizacije na nacionalno državo, nacionalizem in sploh pojav etničnosti v svojem delu najbolj prepričljivo spopada Smith (1995).

4 Več o dilemah in odgovorih nanje glej pri Hartiju in Murphiju (2005).

V podoben kontekst razumevanja etničnosti lahko uvrstimo nekatere postmodernistične razlage, ki tokrat namesto »Zgodovine« konfrontirajo etničnost z globalizacijo, ki da je usodno načela dosedanje in znane forme skupinske identifikacije in možnosti, da se te oprejo na politično mobilizacijo.⁵ Nemoč pred procesi globalizacije pa ne zadeva le etnične skupine, ki ne morejo računati na naklonjenost držav, v katerih živijo, temveč tudi same nacionalne države. Globalizacija je namreč »decentrirala« in »hibridizirala« dosedanje prakso političnega podpiranja etnično obarvanih identitet, novo centralno vlogo v postmoderni politiki pa je dodelila kulturno nevtralnim lokalnim in spolno (*gender*) pogojenim identitetam, ki zaradi svoje univerzalne narave lažje zaživijo v kohabitaciji z nadnacionalnimi ali bolje globalnimi identitetami. Mnogi postmodernisti slepo verjamejo v odmiranje etničnega in nacionalnega potenciala, za katerega menijo, da se ga je mogoče tako enostavno znebiti kot ponošene obleke.

Zaenkrat se postmodernisti le še čudijo, ne da bi zmogli ponuditi prepričljivo razlago, kako je možno, da se njihove napovedi o odmiranju etničnosti v realnem življenju ne uresničujejo. To da je etničnost ne le preživela, temveč da je tudi okrepila svoj socialni in tudi politični pomen – o tem se lahko prepričamo, če samo prelistamo včerajšnje ali današnje časopise – dokazuje, da ima ta močne temelje v družbeni resničnosti in da ni le namišljena in kaj šele izmišljena. Označevanje etničnosti s pojavom, ki nasprotuje sodobni družbi je povsem zgrešena, kar je toliko bolj očitno, če priznamo – in priznati moramo – da je etničnost obstajala tudi že pred sodobno oziroma moderno družbo, natančneje povedano, tudi pred nacionalno državo, in da obstajajo dobri razlogi in empirično utemeljeni dokazi za to, da utegne preživeti tudi postmoderno družbo.

Ena izmed bolj produktivnih raziskovalnih strategij razumevanja in razlaganja etničnosti je prav gotovo povezana z razumevanjem tega pojava kot kompleksnega in večdimenzionalnega. V nadaljevanju bomo, opirajoč se na literaturo s tega področja, omenili nekaj tistih konstitutivnih razsežnosti etničnosti, ki dovoljujejo takšno bolj ali manj drzno zastavitev. Najprej omenimo njeno primordialnost, pri čemer mislimo, da se njena transepohalna narava nahaja v dejstvu, da je etničnost tako v predmodernem kot tudi v modernem in postmodernem svetu predstavljala najbolj relevantni vidik človekove narave in sploh medčloveških odnosov. O tem, da ljudje pripadajo konkretnim etničnim skupnostim in ne neki abstraktni družbi ne kaže izgubljati besed. Seveda ne moremo ostati izključno pri primordialni razlagi etničnosti, ki sicer (o)bogati naše vedenje o distinktivnih skupinah v družbi, vendar nam ve le malo ali nič povedati o tem, kako do teh razlik pride v različnih zgodovinskih okoliščinah. Ta pristop, če ga razumemo preveč rigidno, tudi podce-

5 Za najnovejši poskus teoretični prizadevanj v tej smeri si je dobro pogledati deli Hedetofta in Hjorta (2002) ter Appaduraja (2006).

njuje dejstvo, da ljudje pripadajo različnim socialnim skupinam in da ni mogoče izključiti njihove izbire, se pravi dejstva, da niso le pasivni člani določene etnične skupine, ki ji pripadajo, temveč tudi njihovi aktivni ustvarjalci, ki se spogledujejo še z drugimi etničnimi skupnostmi in njihovim repertoarjem identitet.

Naslednja relevantna razsežnost, ki določa etničnost, je situacijska (ali tudi kontekstualna). To je najbolj prepričljivo teoretsko elaboriral Fredrik Barth (1969) v svojem klasičnem delu z naslovom »Etnične skupine in njihove meje«, ki izhaja iz znamenite Webrove definicije etničnih skupin kot družbenih skupin. Te gojijo subjektivno prepričanje o svojem skupnem izvoru, ki se lahko ponašajo s kakšnimi skupnimi fizičnimi znaki ali običaji ter delijo skupni spomin na bodisi takšno ali drugačno obliko zgodovinske kolonizacije ali migracij. Težišče Webrove definicije je vsekakor v njihovem prepričanju o skupnem izvoru, medtem ko je Barth šel nekaj korakov dlje od nje s tem, ko je razširil razumevanje etničnosti na družbena razmerja in odnose v njej, brez katerih kulturni »cement« kot tak sam po sebi ne bi bil zadosten za njihovo reprodukcijo in preživetje. Etničnost je na ta način sestavljena iz kompleksnega veziva, ki obsega tako notranje odnose v etnični skupini, ustrezne procese ter zmožnost komunikativne deliberacije v njej, ki omogoča, da se skupina dokoplje do relevantnih odločitev za njeno kontinuirano življenje. Nekoliko strnjeno bi lahko rekli, da je za Bartha etnična skupina v bistvu prej proizvod procesov, ki se odvijajo znotraj skupine, kot pa neposrednega delovanja zunanjih silnic.

Iz povedanega je jasno, da je Barthovo razumevanje etničnosti podrejeno subjektivnemu skupnemu imenovalcu in da ni pozorno do njenega neposrednega okolja, to je do družbenih struktur, ki pa si jih vsekakor ni mogoče odmisлити, če hočemo dobro razumeti procese formiranja etnične identitete. Anthony Smith (2001) je imel zato nekaj odličnih razlogov, da je v zvezi z Barthom poudaril relevantnost tako notranjih kot tudi zunanjih procesov za obstojnost in nadaljnjo reprodukcijo etničnih skupin. Sociološki oznaki »mi« in »oni« potemtakem predstavljata dvosmerni proces in sta v bistvu locirani na točki ravnotežja, ki leži nekje vmes med »notranjimi« in »zunanjimi« procesi, ki zaznamujejo to vrsto družbenih skupin. Če so etnične kategorije določene predvsem po drugih in od zunaj, pa se etnične skupnosti definirajo same, in sicer tako z njihovimi imeni, značajem, notranjo kohezijo ter intenzivnostjo doživljanja medsebojne solidarnosti in konfiguracijo svoje meje.⁶

Etničnost je po drugi strani mogoče in treba razumeti, čeprav ne tudi opirajoč se na redukcionistične skrajnosti, v instrumentalnem pomenu. Pri tem, mislimo v prvi vrsti na to, da jih je mogoče razumeti kot specifične interesne skupine, ki

6 Repertoar teoretičnih strategij etničnosti je dobro predstavljen v več prispevkih v delu Guibernau in Hutchinson (2004).

uporabljajo svoje ali tiste družbene in politične resurse, ki so jim na razpolago, za doseganje njihovih posebnih interesov ozir. uresničevanje določenih ciljev. Kulturne posebnosti etničnih skupin potemtakem ne predstavljajo samo intelektualne kategorije, temveč tudi prepoznavne identitetne podlage, ki dajejo njihovim zahtevam legitimnost. Peter Worsley (1984) jih je v tem smislu upravičeno označil kot strategije ozir. orožja v vsakodnevni pogajanji in v boju za omejeno družbeno dobro, ki ga praviloma ni v izobilju. Instrumentalno razumevanje etničnosti seveda predpostavlja njeno fluidnost in prilagodljivost, ali če hočete tudi raztegljivost, ker se mora ta vedno znova odzivati na priložnosti in tveganja, ki jih prinaša okolje.

Ob tem moramo omeniti Hobsbawmovo in Rangerjevo (1983) »invencijo tradicije« na primeru Indije, kjer so v določenem času ustvarili »pan-indijsko« identiteto, ki je dotlej ni bilo. Moč invencije in sploh usposobljenosti zanjo pri izjemnih, recimo jim karizmatičnih posameznikih in etničnih skupinah, ne bi smeli podcenjevati, seveda pa tudi ne precenjevati. Ob tem pa si je treba zastaviti vprašanje o mejah teh invencij in tistega družbenega in političnega inženiringa, ki bodisi dekonstruira in potem ponovno konstruira etničnost oziroma raznih poskusov njihovega »namišljanja« ali »zamišljanja« (Benedict Anderson). Nič ne bo narobe, če ob vsem tem uporabimo nekaj skepse in da iz trditve kot je na primer tale, da »številni mladi ljudje hitro spremenijo svojo etnično identiteto, če lahko zaradi tega nekaj profitirajo«, ne delamo zavezujočih in sociološko preveč posplošenih sklepov.

Prav tako je potrebno tudi na tem področju ločevati med jabolkami in hruškami. Ne obstaja namreč neka simetrija ali linearno razumljeno razumevanje različnih identitet, od katerih so samo nekatere etnično obarvane, medtem ko lahko za druge rečemo, da so bodisi spolne (ženska), profesionalne (tehnik), socialne (delavec), generacijske (mladi, stari), trans-etnične (»kozmostopolit«), itn. Gre seveda za zelo kompleksen in pluralni repertoar identitet, ki narekuje upoštevanje različnih kontekstov in pomenov, ki jih te prezentirajo. Enako moramo biti pozorni, da se tudi na ravni etničnosti zgodba o identiteti ne konča, da je treba upoštevati tudi tiste identitete, recimo jim sub-etnične, ki gledano na dolgi rok prav tako po logiki konvergence – gre natančneje rečeno za vplivanje in interakcije v več smereh – prispevajo k nastajanju skupne etnične identitete. Tu tudi ne smemo pozabiti, da procesi formiranja etničnih identitet zajemajo iz posode, v kateri ne gre le za »čisti« etnični material, temveč za neke vrste, če se lahko tako izrazim, »koprodukcijo«, v kateri so udeleženi še drugi relevantni agensi: razrednost ozir. stratifikacijski faktor, religija, spol in nenazadnje tudi sam jezik, ki ga je potrebno obravnavati kot avtonomni agens in ne zgolj kot pasivno pritiklino etničnosti kot take.

Čeprav se lahko danes strinjamo s tistimi avtorji, ki v času radikalne kompresije časa in prostora (globalizacije)⁷ ne vidijo več prostora za »etnični absolutizem«, pa to ne pomeni, da je treba etničnost iskati pri drugem skrajnem koncu – pri njeni skrajni relativizaciji. Tega zadnjega pristopa se, če nekoliko posplošujemo, čvrsto oprijemajo zagovorniki kulturne hibridizacije oziroma postmoderne politike identitete, ki načelno nasprotujejo univerzalizmu pa tradicionalizmu skupaj z tistimi razumevanji etničnosti in kulture, ki zagovarjajo, da imata ta dva pojava globoke korenine v preteklosti. Zagovorniki relativizirane koncepcije etničnosti so tej pripravljeni priznati le kontingenčni značaj in nesinhroničnost. Pri predstavnikih metodološkega individualizma, ki so privrženi teoriji racionalne izbire, ni etničnost razumljena nič drugače kot zgolj v funkciji individualne izbire, ki pa je tudi kot taka vedno podvržena stalnim spremembam in spreminjanju, ker so se pač posamezniki prisiljeni odzivati na zahteve okolja. Ne le etnična razmerja in odnosi, temveč ves kompleks družbenih razmerij je po njihovem podrejen tržnim zakonitostim, pri čemer ostaja posameznikom le ta možnost, da se odločajo na podlagi presoje stroškov in koristi, ki jih utegne neka odločitev navreči. Tudi v primeru te teorije imamo opraviti s skrajno redukcionističnim razumevanjem etničnosti, pri katerem štejeta le ekonomija in še ta zožena izključno na funkcioniranje trga.

Tistega, česar ta teorija ne more dobro prikriti je dejstvo, da so različne izbire, pred katerimi stojijo tako večinske kot manjšinske etnične skupine, določene z neenakomerno porazdelitvijo družbene in politične moči v vsakokratni družbi. To dejstvo pa je vsekakor potrebno upoštevati in ga raztegniti tudi na samo etnično skupino, v kateri se prav tako srečujemo z razlikami v količini in kvaliteti moči, s katerima razpolagajo različni posamezniki ali skupine. Pri tem je potrebno etnične skupine razlikovati od običajnih ali druge vrste interesnih skupin, ker prve pretežno mobilizirajo dovolj široko razumljene kulturne resurse kot so to simboli, jezik, sorodstvene vezi in zgodovinski spomin.

Vse te specifične družbene kode so bolj kot na »dosežke« (achievement) povezana z atributom »pripadnosti« (belonging)⁸ in kot take ne oblikujejo le političnega delovanja, temveč zagotavljajo gradivo tudi za etnično identiteto in skozi artikulacijo pomenov (meaning) tudi za njeno permanentno utemeljevanje navzven – v širšo družbo. Priča smo torej realnemu delovanju etničnih skupnosti in delovanju, ki je usmerjeno na družbo. Če po eni strani nekateri teoretiki razglašajo etničnost za »invencijo«, ki jo je treba po drugi strani »decentrirati«, ostajajo nemočni pred razlago, zakaj to še vedno potrebuje ali se z njo identificira tolikšno število ljudi

7 Pri definiciji globalizacije in njenih učinkov na družbene pojave smo se oprli na Helda in Archibugija (2003).

8 Referenčno delo v tej zvezi je nedvomno napisala Chroucherjeva (2004).

in odkod potem sploh pojavi, ki jih ni poznala le pretekla zgodovina, temveč se iz dneva v dan odvijajo tudi danes in pred našimi očmi – kot je to genocid ozir. etnično čiščenje? Kdo in katere kolektivitete igrajo pri tem vlogo žrtve?

Iz doslej povedanega lahko povzamemo, da je etničnost preveč centralna in kot taka važna kategorija družbenega življenja, ki ni le oblikovana po njej, temveč ga tudi sama konstitutira. Brez nje in v prvi vrsti jezika, bi ostalo le malo od tistih parametrov, ki opredeljujejo tako družbeno delovanje kot tudi samo strukturo družbe. Izziv, pred katerim danes stojijo ozir. stojimo raziskovalci etničnosti je, če se sklicujemo na Pierra Bourdieuja (1990), kako ulti iz kvazi-analitične kletke strukturalnega objektivizma ne da bi pri tem zdrsnili v čisti subjektivizem. Ena od bržčas privlačnih možnosti, ki jo ta pisec predlaga, je ta, da etničnost razumemo v pomenu »habitusa«, se pravi kot nečesa, čemur je lastno, da kontinuirano proizvaja neskončno možno število praks, ki jih vseh še zdaleč ni mogoče predvideti, medtem ko je etnična pluralnost nekaj, kar je kolikor toliko transparentno. Takšno razumevanje etničnosti vključuje njeno subjektivno in objektivno razsežnost: prva odpira posameznikom tisti manevrski prostor svobode, ki jim omogoča aktivno razmerje do nje, in druga, ki upošteva vidik socializacije – pač preprosto dejstvo, da se posamezniki z rojstvom ne znajdejo v sociološkem vakuumu, ki ne bi na njih pustil nobenega pečata. Na ta način je mogoče ohraniti realnost in potencialnost strateških izbir za oba igralca v zgodovinskem in sociološkem prostoru, in sicer tako za etnične skupine ozir. etničnost kot tudi za posameznike.

Vendar ni lahko biti ali ostati optimist na tem področju. Vzemimo samo primer usode jezikov v aktualnih procesih radikalne globalizacije, ko se zastavlja vprašanje, koliko časa še sploh preostaja človeštvu, da zavaruje njihov obstoj in kaj šele njihov nadaljnji razvoj, ki je prav tako pogoj njihovega preživetja. Krauss (1992) in Grimes (1996) na podlagi današnjih trendov napovedujeta, da bo do konca 21. stoletja izumrlo od 20 do 50 odstotkov od skupnega števila 6000 jezikov na svetu (!).⁹ O izumrtju kakega jezika običajno govorimo, ko umre njegov zadnji govorec, vendar moramo biti sociološko bolj natančni: z jezikom je konec, ko ga preneha govoriti prepoznavna *skupnost* govorcev. Do zatona ozir. jezikovne smrti prihaja v dvojezičnih in večjezičnih družbah, v katerih »jezik večine« (tudi »večinski jezik«), za katerim stoji večja politična moč, z njo povezani privilegiji in družbeni prestiž, začenja zasedati prostor in funkcije, ki so bile do tedaj na voljo »manjšinskemu« jeziku.

Kot navaja May (2001) začnejo govorniki v takem družbenem kontekstu postopoma in čedalje bolj pogosto prevzemati »večinski« jezik. Ne gre seveda za preskok, ki bi se odvil preko noči, temveč v nekaj zaporednih fazah. V prvi fazi, ki

9 Krauss (1992) trdi, da utegne na dolgi rok preživeti komajda 5 odstotkov od sedaj obstoječih jezikov, se pravi okoli 300.

se ponavadi sproži s poučevanjem »večinskega« jezika v šolah, imamo opraviti z naraščajočimi pritiski na govorce »manjšinskega« jezika, da govorijo »večinski« jezik – to stanje sociolingvistika opisuje s stanjem »diglosije«. V drugi fazi se srečujemo s stanjem »bilingualizma«, v katerem se sicer bolj ali manj pogosto uporabljata oba jezika, vendar se postopoma vendarle zmanjšuje število govorcev »manjšinskega« jezika. Ta upad je najbolj viden med mladimi ljudmi. V tretji in zadnji fazi, ki se običajno zaključi v dveh ali treh generacijah, »večinski« jezik dokončno zamenja »manjšinskega«. Tega se sicer še ohranja v »spominu« ozir. arhivih etnoloških znanstvenih ustanov in med redkimi posameznimi govorci, vendar je že izginil kot aktivni jezik iz osrednjih družbenih sfer komuniciranja (politika, znanost, šolstvo, kultura in druge). Gre za podobne procese, ki spominjajo ozir. niso dosti drugačni od izumiranja živalskih in rastlinskih vrst na tem planetu. Za razliko od bolj agresivnih in plenilskih vrst v živalskem svetu, v svetu jezikov in kultur take vloge prevzemajo tako ali drugače privilegirane »sodobne kulture«, ki se lahko danes pri tem opirajo na dosti bolj razvite (informacijske) tehnologije kot pa je bil to primer v dosedanjih zgodovini.

Naslednji izziv, kateremu pa bi rad namenil nekaj besed, se nanaša na prav tako pomembno vprašanje – v tem svetu vse prevečkrat tudi problemu – in sicer manjšinam.¹⁰ Že na začetku sem omenil v bistvu državo-centrično mednarodno ureditev, ki kot taka ni naklonjena tistim subjektom, ki ne uživajo zaščite države. Številni etnični subjekti, med njimi v prvi vrsti nacionalne manjšine, imajo z državami slabe izkušnje, ki so jim prej sovražno naklonjene ali njihova krušna mati kot pa prijazni partnerji. Račun, v katerem bi se izšla nacionalnost (*nationality*) in državljanstvo se danes marsikje v svetu enostavno ne izide. Opraviti imamo z zelo široko pahljačo različnih manjšin: od tistih, ki uživajo kolikor toliko solidno zaščito, do tistih, ki so praktično »nevidne« ali pa so, zahvaljujoč se logiki socialdarwinizma, prepuščene tihi asimilaciji ali – z drugačnimi in bolj črnohumornimi besedami – »umiranju na obroke«.

Z ugotovitvijo, da narod in država nista ista stvar, se je, kot je znano, ukvarjal že sociološki klasik Max Weber. Anthony Smith pa je dosti pozneje in sicer na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja moral priznati, da celo v Evropi, ki je še najbolj blizu idealu nacionalne države (*nation-state*), stanje še zdaleč ni idealno: ob 73 narodih smo imeli samo 24 držav. Nacionalna država pomeni zato zlorabo imena. V naslovu daje namreč vedeti, da gre za etnično ekskluzivno in kulturno homogeno družbo, na katero pa v resničnem svetu naletimo le izjemoma. Nekateri etničnim ozir. nacionalnim manjšinam naklonjeni avtorji zato z dobrimi razlogi vse tiste etnične subjekte, ki se iz različnih zgodovinskih razlogov

10 Za najnovejše referenčno delo o manjšinah z vidika različnosti in njene sociološke relevantnosti za skupnost ozir. družbo glej Jackson-Preece (2005).

niso mogli ali morebiti tudi hoteli dokopati do svoje države, poimenujejo z bodisi »narodi brez države« ali tudi s proto-narodi ozir. proto-nacijami.¹¹

V mednarodni literaturi s tega področja se v tej zvezi odpirajo številna nova vprašanja in predlogi, ki so prav gotovo zanimivi tudi za identične ali vsaj sorodne probleme v Sloveniji. Pri tem mislim na predloge, da je potrebno vpeljati razlikovanje med nacionalnimi manjšinami na eni strani in etničnimi, kulturnimi in drugimi socialnimi skupinami na drugi strani. Kriteriji na podlagi katerih bi temeljila ta razlikovanja zaenkrat še niso poenoteni in je sploh vprašanje, če je mogoče na kaj takega računati v prihodnosti. Pri tem je težko dosegati objektivnost, ki jo je težko doseči ne le v svetu politike, kjer o tem odločajo razmerja moči, temveč, kot se tega tudi dobro zaveda večina raziskovalcev teh problemov, v humanističnih in družbenih znanostih.

Med najbolj odločnimi zagovorniki omenjenih razlikovanj omenimo Willa Kymlicko (1995). Kymlicka definira nacionalno manjšino kot »distinktivne in potencialno samoupravne skupine, ki živijo v večji državi«, medtem ko med etnične manjšine prišteva »imigrante, ki so zapustili svojo nacionalno skupnost in se naselili v drugi družbi«. Tako kot to velja za prve, lahko po Kymlicki tudi etnične manjšine ohranjajo in negujejo svoje kulturne in lingvistične identitete, vendar to prvenstveno z namenom, da prispevajo k bogatenju skupne nacionalne kulture v državi in ne na način, da bi ta ustvarjala ločeno in povsem svojo »avtonomno« družbeno bit. Avtor ne postavlja v ospredje politične mobilizacije etničnih manjšin, temveč interes teh, da vzpostavijo v okvirih obstoječe nacionalne države znosnejše, normalne in enakopravnejše možnosti njihovega življenja v skupni državi - končni cilj je po njegovem pri tem uveljavitev multikulturnega državljanstva, ki bi v praksi pomenilo, da bi imele etnične skupine enakopravne možnosti za avtonomno predstavljanje v politični in sploh v širši družbi. Seveda bi bilo te ne le možno, temveč tudi potrebno nadzorovati s pomočjo ustreznih nadnacionalnih mehanizmov.

V skrajnem primeru pa, ko bi jim bile te možnosti odvzete, pa bi se lahko sklicevale na pravico do samoodločbe. V Ustanovni listini OZN iz leta 1945 je v resnici zapisano, da imajo vsa ljudstva (*people*) to pravico, pri čemer pa v OZN niso nikoli definirali, kaj je mogoče razumeti pod pojmom »ljudstva«. Ob tem se moramo spomniti, da so v Splošni deklaraciji o človekovih pravicah iz leta 1948 dobesedno izbrisane vse tiste reference, ki so se nanašale na pravice etničnih in nacionalnih manjšin in do katerih se je dokopala Liga narodov po 1. svetovni vojni. Omenjeni izbris je povezan, kot je znano, z nacističnimi zlorabami nemških

11 S tem problemom ozir. problemov »narodov brez države« se je največ ukvarjala Guibernau (1999).

manjšin v posameznih evropskih državah oz. z njihovo instrumentalizacijo pri sproženju 2. svetovne vojne.

Teh dejstev sedaj ne omenjamo zaradi kakšnih izključno zgodovinskih razlogov, temveč predvsem zaradi dejstva, da te sence preteklosti tudi danes v različnih geopolitičnih krogih in v kabinetih evropskih vlad, kot smo se lahko prepričali v zvezi z dogajanjem v naši nekdanji širši domovini, informirajo ali bolje determinirajo odločitve teh igralcev. Ob tem se mi zdi nujno opozoriti na kompleksnost varovanja tistega, kar običajno razumemo pod (etnično) manjšino: na eni strani je lahko njen »naravni sovražnik« neka konkretna država, na drugi strani pa ne bi smeli zamižati tudi pred drugo realnostjo omejevanja individualnih pravic in svoboščin, do katerih lahko pride pod pretvezo ohranjanja »skupinske solidarnosti« znotraj same etnične manjšine. Do teh omejevanj seveda ne prihaja le v patriarhalnih ali teokratskih skupnostih, temveč smo jim v bolj rafinirani obliki priča tudi v skupnostih, ki se sicer razglašajo za sodobne. Zato so vsi tisti predlogi, ki gredo v smeri razlikovanja »internih omejevanj ali kratenja pravic« in »zunanjega varovanja« več kot dobrodošli. Za raziskovalce na teh področjih pa priložnost, da se v konkretnih (slovenskih) okoliščinah soočimo s tem relativno novim izzivom.

Poleg že omenjenih zgodovinskih senc pa je treba omeniti tudi zadržke, ki jih v zvezi z varovanjem etničnih manjšin izražajo posamezni liberalni misleci, da politikov ne omenjamo. Gre za še vedno dosti razprostranjeno razumevanje, da so manjšinske pravice nekompatibilne s prizadevanji za ohranjanje miru in stabilnosti tako na ravni nacionalne države kot tudi na ravni mednarodne skupnosti. Jezik razumevanja specifične narave manjšinskih pravic je še vedno zelo šibek in ga običajno premaga prakticiranje majoritetnega odločanja na ravni nacionalne države. Lahko bi rekli, da se torej kot rešitev ponuja »problem«, ki je skregan s pluralistično naravo sodobnih družb in pomeni tudi popačeno razumevanje demokracije. V tem smislu je stopnja demokracije, ki jo neka država premore v odnosu do svojih manjšin, naj si bodo te etnične, socialne ali kakšne druge, dober pokazatelj, s kakšno kvaliteto demokracije imamo v resnici opraviti.

Po logiki sintagme, katere avtor je Karl Popper, bi se lahko vprašali, kdo so v resnici »sovražniki« tokrat ne odprte družbe, čeprav tudi, temveč »sovražniki« etničnih manjšin? Nekatere, ki se uvrščajo v krog bolj ali manj eksplicitnega zagovarjanja homogene in od tujih elementov »očiščene« ali »prečiščene« nacionalne družbe smo že omenili. Vendar prihaja nevarnost občasno tudi od tistih, ki zagovarjajo imperativ etničnih manjšin za ohranjanje njihove kulturne »čistosti«, torej kulturnega purizma. Tu je treba jasno in naravnost povedati, da gre pri tem prej do etničnih manjšin škodljive strategije kot pa za razumno taktiko njihovega varovanja. Bolj avtentična, in mislim, da ta tudi prevladuje, je tista drža manjšinskih akterjev, ki pravico do ohranjanja distinktivne etnične skupnosti povezujejo s potrebo po njenem nadaljnjem kulturnem, identitetnem in tudi jezikovnem

razvoju. Privilegij kreativnega črpanja iz univerzalnih in kozmopolitskih izvirov ne pripada le nacionalnim državam, temveč se lahko in morajo iz njih neposredno napajati tudi etnične skupine.

Prej kot pravilo kot pa izjema so (etnične) manjšine »politični outsiderji« (Jennifer Jackson-Preece 2005), ki preizkušajo veljavne norme politične legitimnosti. Tako kot »nacionalno vprašanje«, je tudi »manjšinsko vprašanje« permanentni spremljevalec zgodovine in so nerealna pričakovanja, da bo nekoč za stalno pospravljeno z dnevnega reda življenja družb. Ta problem, ki ga je treba seveda obravnavati resno in odgovorno, pa ne zadeva le posameznih družb in ga ne kaže obravnavati kot vprašanje njihove »notranje politike«, temveč se razteza tudi na področje dosti širše mednarodne politike. Problema se je mogoče lotiti na dva, vendar ne enako produktivna načina: prvi je povezan z vsiljevanjem konformnega vzorca družbenega življenja, ki je značilen za etnično izključujoče nacionalne države, medtem ko temelji drugi na priznavanju različnosti. Ni posebej težko ugotoviti, da se lahko lotijo uspešnega reševanja manjšinskih vprašanj le družbe, ki se opirajo drugi omenjeni model, ki izhaja iz premise različnosti.

Jackson-Preecova prepoznava uveljavljanje konformnega modela v naslednjih štirih praksah »reševanja« manjšinskega vprašanja: v diskriminaciji, asimilaciji, preganjanju (persekuciji) in separatizmu. Vse omenjene modalitete »reševanja« manjšinskega vprašanja izhajajo iz prakticiranja politične doktrine, ki razume priznavanje različnosti v družbi kot de facto grožnjo prevladujočemu in v najvišjem normativnem aktu (v ustavi) zapisanemu načelu legitimnosti. Z odpravljanjem različnosti v družbi se na ta način bodisi posredno bodisi neposredno (raz)rešuje manjšinsko vprašanje.

Diskriminacija pomeni v praksi zanik(ov)anje enakih možnosti tistim manjšinam, ki odstopajo od prevladujočega (vsiljenega) večinskega modela zamišljene družbene skupnosti. Pri asimilaciji imamo opraviti s ciljem vsrkanja (absorpcije) pripadnikov manjšine v večinsko družbo. Manjšina je na ta način prikrajšana za javno izkazovanje tistega, kar jo razlikuje od večinske družbe ozir. za dokazovanje obstoja različnosti v družbi. Preganjanje manjšin(e) obsega aktivnosti, ki vsebujejo različne stopnje uporabe nasilja, ki lahko prihaja bodisi s strani predstavnikov politične skupnosti ali pa tudi iz različnih frakcij civilne družbe. Kot zadnjega omenimo še separatizem, ki predstavlja najbolj neposredno sredstvo prakticiranja konformnosti. Oblike preko katerih ga lahko prepoznamo so na moč različne in obsegajo: dodelitev statusa, ki manjšino loči od večine (milet v otomanski državi); premestitev manjšine na administrativno določen teritorij (geto); fizična likvidacija manjšine (genocid).

Na drugi strani obstaja ali pa se marsikje šele prebija na površje alternativna strategija reševanja manjšinskega vprašanja, ki se opira na ohranjanje različnosti v družbi. Namesto razumevanja različnosti kot patološkega pojava, ki kliče h »kirur-

škemu« posegu, se na obstoj manjšin gleda kot na normalno in povsem človeško težnjo po povezovanju med ljudmi, ki delijo skupne vrednote in interese. Jackson-Precova prepoznava takšne pozitivne težnje v posebnih jamstvih za različne manjšine z namenom, da se prepreči politična nestabilnost v okviru posameznih držav, vendar posledično tudi v širši mednarodni skupnosti. Gre seveda za novejši politični razvoj, ki močno nadgrajuje prva bolj osamljena prizadevanja v 17. stoletju, ko so prosvetljeni suvereni dali prva jamstva verskim manjšinam ali v času med obema svetovnima vojnoma v minulem stoletju, ko je Liga narodov prvič v svoj sistem manjšinskih jamstev poleg verskih vključila tudi pravice za lingvistične in druge skupine.

Pravi razcvet so manjšinske pravice doživele šele po letu 1989.¹² V tem času se je v svetu (mednarodne) politike močno zasedrila doktrina, da je priznavanje in ohranjanje različnosti primernejšo načelo za reševanje manjšinskega vprašanja kot pa vsiljevanje konformnosti. Pri tem ni šlo izključno za razloge političnega oportunitizma, se pravi predvsem z vidika zagotavljanja politične stabilnosti, temveč tudi iz na ta način izraženega spoštovanja do manjšin samih. To je imelo za posledico povečevanje korpusa manjšinskih pravic, ki se nanašajo na (za)varovanje identitete, kulture, jezika, enakosti, participacije in tudi pozitivne premike v prid določene stopnje manjšinske samouprave. Navkljub tem obetavnim procesom pa se je treba zavarovati pred pretiranim optimizmom in nerealnimi pričakovanji, da lahko naraščanje manjšinskih pravic samo po sebi pripelje do dokončne rešitve »manjšinskega vprašanja« ali sploh vseh nasprotij, ki jih generira razmerje med realno obstoječo različnostjo in družbo ozir. skupnostjo.

Naj bo število manjšinskih pravic še tako obsežno, pa to še ne pomeni, da so vsi manjšinski problemi enostavno rešljivi. Pri (raz)reševanju vprašanj, ki se nanašajo na vrednote, se ne moremo opreti na eksaktne matematične izračune, sploh pa ne moremo natančno določiti »specifične teže« posameznik vrednot, ki jih določata različna in neenakomerna porazdelitev moči pri njihovih subjektih. To seveda ne pomeni, da se je treba zateči na pomoč h kulturnemu in moralnemu relativizmu, ki utegneta probleme le še dodatno zaplesti in narediti nerešljive. Edino razumno rešitev je mogoče videti v normativnem pluralizmu, ki nalaga pripadnikom neke kulturne skupnosti, da obravnavajo kot enakovredne vrednote pripadnikom druge kulture. Zaprt in izključujoči se svet izoliranih vrednostnih svetov posameznih manjšinskih skupnosti je kvečjemu recept za stopnjevanje konfliktov, kjer ni na vidiku nobenih rešitev ali modelov demokratične deliberacije, ki bi lahko vzpostavili kolikor toliko razumno medkulturno sožitje.

12 Gre za širši kontekst v sklopu »tretjega vala demokratizacije«, o katerem lahko več zvmemo pri Huntingtonu (1991) in pri Rizmanu (2006).

Obravnavanje pravic manjšin ali manjšinskih pravic si zasluži posebno pozornost. Po sprejetju Splošne deklaracije o človekovih pravicah v OZN leta 1948 lahko manjšinske pravice brez slehernega dvoma uvrstimo med človekove pravice. Gre pa seveda, kot ugotavlja Michael Freeman (2002), za dosti obsežno in zapleteno razmerje med dvema vrstam pravic. Države so še vedno zelo občutljive, če se zunanji svet kritično odziva na kršenje pravic manjšin na njihovem ozemlju. Pri tem se ene držijo bolj ali manj rigidnega pravila, da pri njih manjšin praktično ni (Grčija, Turčija) ali pa take pravice priznavajo le posameznikom, ki so pripadniki različnih manjšin (Francija). Državam gre na roko, da so problemi manjšin večplastni in različni od države do države, kar jim omogoča oportunistično sklicevanje na to, da je v posameznik primerih težko, če že ne nemogoče, pri njih uporabiti univerzalna pravila ozir. rešitve. Res je tudi, kot smo že nakazali, da se danes prevladujoča liberalna teorija demokracije ni v prvi vrsti, če sploh, ukvarjala s problemi reševanja problemov kulturnih manjšin. Pri Jean-Jacques Rousseauju smo lahko pri njegovem utemeljevanju »splošne volje« nič kolikokrat naleteli na trditve, da se ji morajo ukloniti vsakršne kolektivne razlike v družbi, kar seveda vključuje tudi kulturne razlike. Prav tako ni mogoče v Lockovi liberalni teoriji zaslediti kakšne prepričljive in še manj dosledne koncepcije o kulturnih/etničnih manjšinah, ker se mu je zdelo samoumevno, da mora država v prvi vrsti varovati naravne pravice posameznikov. Demokracija v smislu suverenosti »ljudstva« je imela v tem pogledu prednost pred katerimi koli manjšinskimi interesi.

Šele dosti pozneje so se nekatere najbolj razvite liberalno-demokratske države (tu bržčas izstopa Kanada) uspele posvetiti reševanju manjšinskih problemov v navezavi na kršenje človekovih pravic. Prejšnji rigidni mono-kulturni model demokracije je odstopil mesto »multikulturalizmu«,¹³ ki je revidiral prejšnjo praktično zamolčano razumevanje razmerja med politiko in kulturo ter večino in manjšino. Ta premik je bil posledica novega razumevanja, da kulturne (etnične) skupnosti prispevajo k kakovostnemu (dobremu) življenju posameznikov, pri čemer pa ne sme biti okrnjena pravica posameznikov do avtonomije, ki jim zagotavlja tiste izbire (odločanje), ki so za njih najbolj optimalne. Neenakomerna porazdelitev moči je namreč značilna tudi za te skupnosti, kar pomeni, da so te potencialno zatiralske. Prav tako pa aktualna liberalno demokratska politika kljub dosežkom še vedno podcenjuje neenakosti med (etničnimi) kulturami, ki so se vzpostavile v minulem zgodovinskem razvoju. Vseeno pa moramo tudi na tem in še posebej na tem področju ostati realisti: kljub omenjenim pozitivnim premikom ostajajo (etnične) so manjšine še vedno in prevečkrat prepuščene odločanju, ki je privilegij vsakokratne večine.

13 Pri tem se delno opiramo na teoretične razlage multikulturalizma pri Kymlicki (1995) in v nekaterih njegovih drugih delih, ki se ukvarjajo s to temo.

Če razumemo tudi človekove pravice kot normativni korpus, potem jih čaka na področju uveljavljanja manjšinskih pravic še veliko izzivov in vztrajnega dela. Glavna (zgodovinska) naloga čaka v tem pogledu obstoječe in tudi na novo poročene nacionalne države, ki bi morale postati bolj inkluzivne in dati več priložnosti svojim notranjim pluralnim sestavinam. V tej zvezi se največkrat omenja potreba po večji politični demokraciji, vendar je ta sama po sebi nezadostna in nepopolna, če, kot o tem piše Joshua Fishman (1995) istočasno ne vključuje tudi večje stopnje etnokulturne in etnolingvistične demokracije.

Globalizacija je v zadnjih dveh desetletjih dramatično intervenirala in tudi transformirala mednarodni kontekst, v katerem je nacionalna država v marsičem izgubila dotedanji monopol tako v notranji kot tudi zunanji politiki. V tej zvezi srečamo v družboslovni literaturi s tega področja najrazličnejše in med seboj si tudi nasprotujoče napovedi. Nekatere izmed njih napovedujejo konec nacionalni državi, medtem ko druge nizajo argumente v prid tezi, da se njihova vloga na nekaterih področjih celo krepi in da smo celo priča nenehnemu povečevanju in ne zmanjševanju števila nacionalnih držav v sodobnem svetu.¹⁴ Seveda pa si moramo ob tem zastaviti nujno vprašanje ali je usoda etničnosti v resnici v direktni vzročni zvezi s takšno ali drugačno usodo nacionalne države. Mednarodno uveljavljeni raziskovalec s tega področja Anthony Smith (1995) je prepričan, da je etničnost globoko zakoreninjena človeška potreba in kot taka tudi relativno avtonomen pojav od države. O tem, da bi jo mogla zamenjati kakšna globalna identiteta, ki bi transcendirala partikularne (nacionalne) identitete, je mogoče govoriti le kot o bržčas nikoli uresničljivi utopiji. Repertoar povezovalnih identitet, ki se ponujajo v času globalizacije, je sicer dosti širok (tržni fundamentalizem, globalni Islam, kozmopolitizem, evropejstvo in druge), vendar je težko pričakovati, da bi lahko zamenjal obstoječe in skozi stoletja nastajajoče in razvijajoče se etnično pogojene identitete.

Res pa je, da procesi globalizacije ne pustijo etničnih ozir. nacionalnih identitet nedotaknjenih. Te so sedaj glede na intenzivno kompresijo časa in prostora, ki jo omogoča informacijska revolucija, pred nenehnimi izzivi redefiniranja in bolj pluralnega, če že ne bolj kompleksnega konstituiranja etnične zavesti (Guibernau in Hutchinson 2001). Globalizacija je prav tako radikalno transformirala način, kako se oblikujejo in generirajo informacije, vrednote in na koncu koncev tudi same identitete. Temu dejstvu so se prilagodile tudi nacionalne države, kar je mogoče videti po njihovem spremenjenem, manj instrumentalnem in bolj dolgoročno gledanem, obravnavanju nacionalnih in etničnih manjšin. Na globalizacijo se morata potemtakem produktivno odzivati tako »državni nacionalizem« kot tudi (manjšinske) »etnične identitete«. Očitna asimetrija, kar zadeva njuno neenako-

¹⁴ O tem sem obširneje pisal na drugem mestu (Rizman 2001).

merno adaptiranje in tudi redefiniranje obeh področij v zvezi z globalizacijo, bi lahko imelo za posledico njuno radikalizacijo in bi na ta način k že obstoječim žariščem konfliktov med njima odprlo še nova. Pri tem bo igralo nepogrešljivo vlogo dosledno upoštevanje in nadaljnje razvijanje demokratičnih praks in deliberacij, ki bodo onemogočale konfliktno vzpostavljanje hierahičnih razmerij med »državnim« in »etničnim« področjem. Zavedati se moramo, da se pri teh vprašanjih gibljemo na povsem novem terenu raziskovanja etničnega pojava, ki zahteva od današnjih generacij raziskovalcev prav tako novo in drzno sociološko imaginacijo ter njej prilagajajoče se analitične postopke.

Naj na koncu še enkrat poudarimo relevantnost aktualnih procesov globalizacije – se pravi dejstvo, ki ne zadeva samo nacionalnih držav kot takih, temveč tudi etnične in druge skupnosti. Nočem ustvarjati kakšnih apokaliptičnih razpoloženj, vendar »zvoni« globalizacija tako nacionalnim državam kot etničnim manjšinam, čeprav na različne načine. »Zvoni« seveda v smislu pozitivnih priložnosti pa tudi groženj, naslovljenih na oba izpostavljena družbena pojava. Če je to skupna priložnost ali pa tudi skupna nevarnost za njiju, bi si drznil izraziti upanje, da to pomeni morda novo zgodovinsko priložnost za ustvarjanje prijaznejše kohabitacije med njima, kot je bil to primer doslej. Verjamem, da je tudi to dejstvo mogoče razumeti kot priložnost za raziskovalce in ustanovo, ki so se v teh prehojenih osemdesetih letih znali in uspeli – to je treba priznati – konfrontirati z dosti bolj agresivnimi in posledično težjimi profesionalnimi izzivi.

LITERATURA

- APPADURAI, Arjun (2006): *Fear of Small Numbers – An Essay on the Geography of Anger*. Durham in London: Duke University Press.
- BARTH, Fredrik (ur., 1969): *Ethnic Groups and Boundaries*. Boston: Little Brown and Co.
- BEINER, Ronald (ed., 1999): *Theorizing Nationalism*. Albany: New York University Press.
- BOURDIEU, Pierre (1990): *The Logic of Practice*. Cambridge: Polity Press.
- CROUCHER, Sheila (2004): *Globalization and Belonging – The Politics of Identity in a Changing World*. Lanham, Boulder, New York, Toronto in Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- DAY, Graham in Andrew Thompson (2004): *Theorizing Nationalism*. Hampshire in New York: Palgrave MacMillan.
- FISHMAN, Joshua (1991): »On the Limits of Ethnolinguistic Democracy«. V: T. Skutnabb-Kangas in R. Phillipson (ured.): *Linguistic Human Rights: Overcoming Linguistic Discrimination*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- FREEMAN, Michael (2002): *Human Rights – An Interdisciplinary Approach*. Cambridge: Polity.
- GANS, Chaim (2003): *The Limits of Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- GREENFELD, Liah (2006): *Nationalism and the Mind – Essays on Modern Culture*. Oxford: Oneworld Publications.
- GRIMES, B. (ur., 1996): *Ethnologue: Languages of the World*. Dallas: TX, SIL.
- GUIBERNAU, Monserrat (1999): *Nations without States*. Cambridge: Polity Press.
- GUIBERNAU, Montserrat in John Hutchinson (ured., 2004): *History and National Destiny: Ethnosymbolism and its Critics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- HARTY, Slobhán in Michael Murphy (2005): *In Defence of Multinational Citizenship*. Cardiff: University of Wales Press.
- HASTINGS, Adrian (1997): *The Construction of Nationhood – Ethnicity, Religion and Nationalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HECHTER, Michael (2000): *Containing Nationalism*. Oxford in New York: Oxford University Press.

- HEDETOFT, Ulf in Mette Hjort (ured., 2002): *The Postnational Self – Belonging and Identity*. Minneapolis in London: University of Minnesota Press.
- HELD, David in Mathias Koenig-Archibugi (ured., 2003): *Taming Globalization: Frontiers of Governance*. Cambridge: Polity.
- HOBBSBAWM, Eric in Terence Ranger (ured., 1983): *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HUNTINGTON, Samuel (1991): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press.
- HUTCHINSON, John (1994): *Modern Nationalism*. London: Fontana Press.
- HUTCHINSON, John in Anthony Smith (ured., 1994): *Nationalism*. Oxford in New York: Oxford University Press.
- HUTCHINSON, John (2005): *Nations as Zones of Conflict*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage Publications.
- JACKSON PREECE, Jennifer (2005): *Minority Rights – Between Diversity and Community*. Cambridge: Polity.
- KRAUSS, M. (1992): *The World's Languages in Crisis*. *Language* 68, 4–10.
- KYMLICKA, Will (ured., 1995): *The Rights of Minority Cultures*. Oxford: Oxford University Press.
- LAWRENCE, Paul (2005): *Nationalism: History and Theory*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- MAY, Stephen (2001): *Language and Minority Rights – Ethnicity, Nationalism and the Politics of Language*. Edinburgh: Pearson Education Limited.
- MAY, Stephen, Tariq Modood in Judith Squires (ured., 2004): *Ethnicity, Nationalism and Minority Rights*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ÖZKIRIMLI, Umut (2000): *Theories of Nationalism – A Critical Introduction*. Hampshire in New York: Palgrave.
- PURI, Jyoti (2004): *Encountering Nationalism*. Malden, MA.: Blackwell Publishing.
- RIZMAN, Rudi (2001): »Nacionalna država v času globalizacije«. V: Drago Zajc (ur.): *Slovenska država ob deseti obletnici*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, str. 17–35.
- RIZMAN, Rudolf Martin (2006): *Uncertain Path – Democratic Transition and Consolidation in Slovenia*. College Station: Texas A&M University Press.
- SHAPIRO, Ian (2005): *The Flight from Reality in the Human Sciences*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.

SMITH, Anthony (1995): Nations and Nationalism in a Global Era. Cambridge: Polity.

SMITH, Anthony (2001): Nationalism – Theory, Ideology, History. Cambridge: Polity.

WOOLF, Stuart (ured., 1996): Nationalism in Europe, 1815 to the Present – A reader. London in New York: Routledge.

WORSLEY, Peter (1984): The Three Worlds: Culture and World Development. London: Weidenfeld and Nicholson.